

Tuohikodan muistoja paikannimissä

Valkealan koillisosassa olevan *Tuohikotin* kylän nimi vaikuttaa ensi näkemältä peräti arvoitukselliselta. *Kotti*-substantiivin lukuisista kansankielisistä merkityksistä, joita T. E. Uotila on luetellut etymologisessa tutkielmassaan Vir. 1939 s. 120— ja joista tässä mainittakoon vain Valkealan tienoilta (ainakin Iitistä ja Mäntyharjusta) tunnettu 'kotelomainen muodostuma, varsinkin hyönteisen kotelo', ei tunnu löytyvän ainoakaan nimentulkinnan lähtökohdaksi sopivaa. Selitystä onkin haettava aivan toisaalta. Virkakäyttöön vakiintuneen ja siitä jossain määrin näköjään jo kansankieleenkin levinneen *Tuohikotti*-asun rinnalla on nim. jatkuvasti pitänyt puoliaan kansanomaisen yksinäis-*t*:llinen nimiasu *tuohkoti* (Nimiarkiston kokoelmissa Tauno Parikan 1937 tekemän merkinnän mukaan *tuahkoti*: iness. *tuahkolis* tai itämurteisittain myös *tuahkois*; huom. kylän sijainti lähellä Luumäen, Savitaipaleen ja Mäntyharjun rajaa). »Kansa väittää vanhaksi nimeksi *tuahkoti* — — ja nykyistä tekaistuksi», huomauttaa Parikka muistiinpanossaan, ja yksinäis-*t*:llisen asun aidomuutta kerrotaan Sanakirjasäätiön piirissä 1930-luvulla tähdentäneen myös maisteri Arvo T. Inkilä -vainajan, joka itse oli samaisen Valkealan kylän syntytjä. Sitovimman osoituksen geminaatta-asun sekundäärisyydestä antavat nimen vanhat asiakirjamuodot, jotka 1500-luvun puolivälistä 1680-luvulle saakka viittaavat pelkästään yksinäis-*t*:lliseen ääntämykseen: Thohikota tai -koto 1550 (VA 3739; viimeinen kirjain nimen poimijan maist. Irja Purasen mukaan epäselvä), Tohikod . . . , Tohicod . . . + sananlopun lyhenne 1550 (VA 3739), Tohikotibý 1571 (VA 5361), Tåhikåtabý, Tohikåtabý 1578 (VA 5457), Tohikatabý 1586 (VA 5574), Tohikotaby 1587, 1588 (VA 5589, 5603), 1636 (VA 8550), Tohikotabý 1595, 1596 (VA 5709, 5727), Thohikotabý 1598 (VA 5758), Tåhikåti 1650, 1652, 1653 (VA 8598, 8605, 8609), Tohikåti by 1651 (VA 8601), Tohikåti 1655 (VA 8615), Tohikåty 1681 (VA 8690), Tuohikåti 1685, 1686, 1687, 1688, 1690 (VA 8694, 8695, 8696, 8697, 8701). Nähtävästi kirjoitusvirheeseen perustuva geminaatallinen asu ilmaantuu maakirjoihin ensimmäisen kerran vasta 1689 mutta jää oitis seuraavalla vuosikymmenellä pysyväksi: Tuohikåtti 1689 (VA 8699), Tohikåtti 1691, 1695 (VA 8710, 8713), Tåhikåtti 1692, 1693 (VA 8706, 8708), Tohikåtti 1701, 1702, 1704, 1710, 1711 (VA 8728, 8731, 8737, 8757, 8760), Tohikåtti 1703 (VA 8734), Tohikåtti 1705 (VA 8740). Henkikirjoista saattaa yksinäis-*t*:llisen asun löytää vielä tämänkin jälkeen: Tuåhikåtti 1722 (VA 8768), Tuåhikåtti 1739 (VA 8823), mutta esim. 1818 nimi on jo kirjoitettu Tuohikotti-asuun (VA Vi 1). Yksinomaan kirjoitusasua Tuohikotti tapaa myös 1840 laadituissa isonjaon kartoissa ja toimituskirjoissa (MHA G 25a).

Tauno Parikan muistiinpanoihin sisältyy *Tuohikoti*-nimen selitystarina, jonka mukaan kylän ensimmäinen asukas olisi rakentanut »tuohikotinsa» Kolan (talon) pellon suuren kiven viereen. Merkitysyhtymä tuohi + koti kuulostaa sekin kieltämättä hiukan väkinäiseltä. Oikeammille jäljille päästäneen, jos vanhimpien asiakirja-asujen (? Thohikota, Tähikätaby, Tohikätaby, Tohikotaby yms.) antamaa vihjettä noudattaen otaksutaan nimen takana olevan substantiivin *tuohikota*, jonka monikon paikallissijoista *tuohikodissa* : *tuohikodista* : *tuohikotiin* uusi yks. nom. *tuohikoti* olisi abstrahoitu. Tulkinta on sama, jonka E. A. Tunkelo Virittäjässä 1933 s. 404 — 405 esitti selittäessään itse appellatiivin *koti* 'hem' olevan abstrahoitumaa *kota*-sanana monikon obliikvisijoista (*kodissa* siis alkuaan = 'kotaryhmässä'; vrt. myös Erkki Itkosen Vir. 1938 s. 456—457 inarinlapista mainitsemaan paralleeliin), ja sitä voidaan tukea erällä lisätodisteillakin. Ensinnä: oletetulle kehitykselle löytyy paikannimistöstä ilmeisiä rinnakkaistapauksia. Tyrvään Vatajan kylässä on kaksi *Lautakoti* (murt. *lautakoti* : *lautakorisa*) -nimistä peltoa, joihin vrt. eri tahoilla tavattavia *Lautakota*-nimiä: *Lautakota* talo Hollolan Noitalassa, pelto (ent. niitty) Karkun Raipiossa, (*lautkorà*) pelto Muurlan Pyölässä, *Lautakodankangas* (*lätakanqarqyas*) kangasmaata Pielaveden Heinämäen kylässä, *Lautakodanmaa* (*lautako_ammä*) metsää Ylitornion Meltosjärvellä, *Lautakodanmäki* (*lautako_ammäki*) mäki Kuoreveden Itä-Suinulan valtionpuistossa, *Lautakodansilta* (*lätakoansilta*) pitkospuut noron yli Koskenpään Kauhkialassa. Huvittava osoitus asiakirjanimien väärentymiseen johtavien tendenssien samansuuntaisuudesta on Tyrvään Kaltilan kylän isojakokartoissa (MHA A 28) 1786 esiintyvä kirjoitusasu *Lautakotin* saraat, johon prof. Pertti Virtaranta on kiinnittänyt huomioni — täysi paralleeli siis Valkealan *Tuohikotille*. Samanlaista syntä kuin Tyrvään *Lautakodin* kohdalla voidaan uumoilla myös Eräjärven *Kalakoti*-nimen (rajapyykki Vetterkullan kartanon ja Hirtolahden kylän välillä) selitykseksi, vaikken olekaan muualta sattunut huomaamaan kehitystä valaisevia *Kalakota*-nimiä.

Toiseksi: *tuohikodan* esiintyminen paikannimistössä ei jää pelkästään valkealalaisen kylännimen varaan, vaan eri puolilta voidaan osoittaa koko joukko muitakin *Tuohikota*-nimiä:

1) *Tuohikota* (murt. *tuohikota*) niemeke Kankaanpään Jokivarren kylässä Kivihoen mutkassa. »Minkäänlaista kotaa eivät nykyiset asukkaat siinä muista olleen» (Eero Kiviniemi 1958).

2) Nimiarkistossa säilytteillä olevien O. A. F. Lönnbohmin kokoelmien mukaan olisi Ruoveden Muroleen kylässä *Tuohikotanen*-niminen järvi. Nimeä ei ole Muroleesta myöhemmin tavoitettu, mutta paikkakuntalaisille osoittamassani tiedustelussa ilmeni, että samanniminen metsälampi tosiaan on Teiskon Kaanaan kylässä vain jonkin sadan metrin päässä Muroleen rajasta.

3) *Tuohiskotanen* ja *Pieni Tuohiskotanen* metsäjärvi ja -lampi Keuruun Ampialan kylässä (Vuokko Raekallio 1929—35). Nimi löytyy *Hohi Kotanen* *L^{bi}*-asuisena jo 1789—1801 tehdystä isojakokartasta (MHA E 51a). Seppo Kivikon 1949 tekemän

muistiinpanon mukaan nimi kuuluisi *Tuohiskota* : *Tuohiskotasessa*. »Tarina kertoo, että sen rannalla on asunut lappalaisia.»

4) Lähellä edellistä, Multian Sinervämäen kylässä, on 1787 tehtyyn isojakokarttaan (MHA E 51) merkitty *Tuohikotomäki*-niminen »metsä». Multian nimistön kerääjä Jussi Rainio on 1954 todennut saman paikan nykyimen olevan pelkkä *Tuohimäki*. Sen länsipuolella suolla lampi: *Tuohilampi*.

5) Jämsän Hopsulla (virallisesti Niemolan kylää) on *Tuohikotanen* (murt. *tuohkotanen*) eli *Kotanen* -niminen lampi (oma muistiinp. 1953).

6) Vanhan Jämsän alueen pohjoisäärellä, Koskenpään Kauhkialan ja Vierelän kylässä, sivuaa Petäjaveden rajaa lampi, jonka nimenä vielä uusimmassa pitäjänkartassa on *Tuohikotanen*. Paikalla 1952 käydessäni ilmeni, että nimi ei enää ole kylänkeskisessä käytössä; puhutaan vain *Kotasesta*, mutta rannalla oleva lohkotila, entinen Ylä-Porkkalan torppa, on nimeltään yhä *Tuohiranta*. Tuohikotanen lammen nimenä on joka tapauksessa vanha: 1791 tehtyyn isojakokarttaan (MHA H 29) on merkitty *Tuohiskotanen*, ja sattumoisin nimi sisältyy jo Sääksmäen käräjillä 1566 annettuun tuomioon, jolla uudistettiin laamanni Eerik Flemingin 1530 antama tuomio erällä Saarioisten miehillä Suur-Jämsän pohjoisosassa ja nykyisessä Jyväskylän pitäjässä olleen erämaaomistuksen rajoista. Seppo Suvannon suorittama, uskottavan tuntuinen rajapaikkojen identifiointi on julkaistuna Suur-Jämsän historian I osassa s. 169—170; mp. normaalistettuna mainittu »Tuohikodanjärvi» on tri Suvannon ystävällisesti antaman tiedon mukaan kirjoitettu alkuperäisessä asiakirjassa Tohikåta ierffui.

7) *Tuohikotanen* (murt. *tuohkotanen*) -niminen lampi tunnetaan myös Korpilahden Särkijoen kylästä läheltä Korpilahden kylän rajaa (Signe Mennala 1936; pitäjänkartassa saman lammen nimenä »Tuuhikotanen»). Korpilahden kylän puolella on samanniminen talokin (perustettu Suur-Jämsän historiassa I s. 244 olevan tiedon mukaan 1773, mutta esiintyy Korpilahden nimistön kerääjän Reino Mäkisen mukaan kirkonkirjoissa jo 1756).

8) Juvan Männynmäen kylässä on Aimo Kuokkasen 1930—31 tekemien muistiinpanojen mukaan *tuohkåselåne* ja *tuokkoånkarþkas* -nimiset kankaat. Eräin varauksin voidaan nämäkin tapaukset lukea Tuohikota-nimien joukkoon: jälkimmäisessä nimessä olisi edellytettävä sekundäärisesti sananloppuisen *h:n* säännötöntä assimiloitumista seuraavan sanan alkukonsonantin kaltaiseksi, edellisessä hyperkorrektiin tulokseen johtanutta murt. *oa*-ääntämyksen välttelyä.

9) Lönnbohmin kokoelmissa mainitaan Muoniosta *Tuohikota* (»ennen») ja *Tuohikodanoja* -nimiset paikat. Jälkimmäinen on ilmeisesti sama kuin Alamuonion kylästä äskettäin kirjattu *tuohiko^vanoja* (luonnonoja, joka laskee *tuohiko^vajjånkkå*-nimisestä suosta Särkijokeen; yliopp. Marja Niemelän muistiinp. 1960).

Millaista asiataustaa tälle nimiryhmälle on ajateltava? Niin tärkeä asema kuin tuohella monikäyttöisenä tarveaineena on ollutkin vanhassa kansankulttuurissamme, ei liene säilynyt ainoakaan tietoa siitä, että suomalaiset olisivat asuin- tai muuna

rakennuksena joskus käyttäneet tuohella päällystettyä kotaa. Vanhastaan tunnettua sen sijaan on tuohen käyttö kodan katteeksi lappalaisten keskuudessa. Vanhimmissa lappalaisten rakennuksia koskevassa tiedossa, Olaus Magnuksen Pohjoisten kansojen historiaan (4: 3) sisältyvässä, ei tähän seikkaan vielä ole nimenomaista viittausta, vaan lappalaisten »teltojen» mainitaan ylimalkaan olevan »parkituista eläinten taljoista valmistettuja tai puiden kuorella päällystettyjä». Andreas Bureus (1571—1646) sitä vastoin jo täsmentää kuvausta huomauttamalla lapinkotien olevan tuohesta ommeltuja, ja Uumajan maaseurakunnan kirkkoherra Olaus Petri Niurenius (1580—1645) mainitsee eräitä tärkeitä teknisiä lisäpiirteitä: Uumajan lappalaiset laativat kotaansa kyynärän korkuisen kahdeksankulmaisen pohjan, jonka päälle asetetaan joukko pyramidimaisesti yhtyviä salkoja; rikkaammat peittävät nämä salot sitten villakankaalla, köyhemmät tuohella, joka on notkistettu pitkään keittämällä (ks. *Bidrag till kannedom om de svenska landsmålen och svenskt folkliv XVII*, 4 s. 14). Johannes Schefferuksen 1673 ilmestyneessä *Lapponia-teoksessa* (s. 196—197; ruotsinnoksena *Lapland*, Uppsala 1956, s. 224—225) kerrataan samat tiedot mutta esitetään samalla muista kodankattamistavoista hyvä kuvaus, johon myöhemmätkään kertojat eivät ole tuoneet olennaisia lisiä. Erityisesti huomattakoon Schefferuksen ensi kertaa tähdentämä ero tunturi- ja metsälappalaisten kodan rakenteessa: tunturilappalaiset, jotka eivät rakenna yhtä pysyvästi kuin metsälappalaiset, kuljettavat muutossa mukanaan kodan katteeksi käyttämänsä sarka-nimisen halvan villakankaan (jonka päälle rikkaammat sadetta ja huonoa säätä vastaan levittävät vielä liinakankaan); metsälappalaiset taas rakentavat kotansa jotkut laudoista, jotkut kuudesta ylhäällä yhtyvästä salosta, jotka peitetään kuusen tai männyn haivuilla tai kuorilla taikka turpeella, Bureuksen ja Niureniuksen mukaan myös tuohella. Seuraamatta muiden kateaineiden myöhempiä kuvauksia esiteltäköön vielä joitakin tietoja, jotka osoittavat, kuinka elinvoimaista tuohen käyttö kodan päällystykseen on varsinkin Ruotsin lappalaisten keskuudessa ollut meidän vuosisadallemme asti. Sigrid Drake on painattanut (*Västerbottenslapparna* s. 94—95) vuodelta 1733 peräisin olevan kertomuksen, jossa tarkoin kuvataan Helgelandin ja Trondheimin amtista kotoisin olevien Norjan lappalaisten kodanrakennustapaa. Talvella Ruotsin puolella oleskellessaan monet heistä peittivät kotansa saran tai taljojen sijasta tuohella. Tuohilevyt irrotettiin puista juhannuksen maissa tai joitakin viikkoja sen jälkeen, pehmitettiin ensin hitaasti hiljaisella tulella, ja kun olivat läpeensä pehmeät, ne voitiin ilman halkeilun vaaraa ommella suonilla halutun muotoisiksi levyiksi. Tuohen päällä kodassa oli salkoja ja niiden lomassa kerros katajanhavuja, lehdeksiä tai muuta sopivaa peiteainetta. 1800-luvun alussa taas Ruotsin Åselen lappalaisista muutamat käyttivät kesällä puolikotaa, joka oli tehty langalla yhteen ommelluista tuohista ja oli helppo kuljettaa (Drake, *mts.* 94). Myöhemmin 1800-luvulla von Düben (*Om Lapland och lapparne* s. 126) mainitsee Ruotsin metsälappalaisten kotien olevan laudoilla sisustettuja ja tuohella peitettyjä; Piitimen lappalaisilla kodan alaosa oli neliömäinen, kolmesta hirsikerrasta salvottu, yläosa pyramidimäinen, koostettu kahdesta päällekkäisestä laudoituksesta, joiden välissä tuohikerros. Ruotsin

kalastajalappalaisten kesäkodat taas olivat tavallisesti teltan muotoisia, mutta ne oli rakennettu »pienistä pyöreistä puunrungoista» ja peitetty tuohipäällisellä. Ruotsin metsälappalaisilla tietää Fredr. Svenonius (Svenska Turistföreningens årskrift 1902 s. 16) olleen käytössä mm. tuohisia pistekotia, joissa tuohet oli peitetty joko pyöreillä, kuorituilla tai kuorimattomilla puilla taikka laakakivillä, milloin niitä oli helposti saatavissa. Nimenomaan Jällivaaran metsälappalaiskylässä tuohinen pistekota on Ernst Mankerin mukaan yhä meidän päivinämmekin tavallinen (De svenska fjäll-lapparna s. 144).

Ruotsin Lapin ulkopuolelta vastaavanlaisia tietoja ei ole läheskään yhtä runsaasti. Vallitsevana kotatyyppinä on sekä Ruijassa että Suomen Lapissa kauan ollut korvakollinen, joko siirrettävä kangaspeitteinen tai sitten turve- ja puupeitteinen kota, jommoisissa tuohia kyllä usein on voitu käyttää seinärakenteen tiivisteenä (ei siis varsinaisena kateaineena). Barthold Ervast tietää 1730-luvulla kertoa Kemin lappalaisten käyttämästä kotatyyppistä, jonka pohjana oli parin kolmen hirsikerran korkuinen salvos, seininä riukuja tai halaispuolikkaita; nämä oli katettu tuohilla tai männyn kuorilla, »jotteivät kylmyys ja tuulet aivan estämättömällä voimalla tunkisi sisään» (I. Fellman, Handlingar och uppsatser angående finska lappmarken och lapparne I s. 67). Myöhemmistä samanlaisista tiedoista ks. T. I. Itkonen, Suomen lappalaiset I s. 188, 189, 191, 193, 195. Joitakin kuvauksia on kuitenkin säilynyt myös pelkällä tuohella katetusta pistekodasta. Sellaisen mainitsee jo Jaakko Fellman olleen käytössä Enontekiön, Sodankylän ja Kittilän raitiolappalaisilla sekä Enontekiön metsälappalaisilla, joilla köyhyyttään ei ollut varaa kankaisiin kotiin. Samaa kotaa pidettiin niin kauan kuin asuttiin yhdellä paikalla — ainakin useita viikkoja mutta joskus puoli talveakin —, ja kun muutettiin, tehtiin uusi kota (Anteckningar under min vistelse i Lappmarken III s. 119). Muoniosta, Sodankylästä ja Enontekiöltä on tuohisesta pistekodasta muutamia uudempiakin tietoja (T. I. Itkonen, Suomen lappalaiset I s. 178—179 ja siinä mainitut lähteet).

Suomen ja Ruotsin metsälappalaisten asuinseudut ovat läntisin katkelma tuohikodan laajaa pohjoiseuraasiaalista levinneisyysaluetta. Sireliuksen eri lähteistä koamat tiedot (FUF 7 s. 82—83) osoittavat, että tuohen käyttö pistekodan päällystykseen on ollut tavallista eri puolilla Koillis-Venäjän ja Siperian koivuvuöhykettä ja siihen rajoittuvilla tundra- ja aroseuduilla; tietoja on mm. syrjäänien, obinugrialaisten (tarkemmin Sireliuksen erikoistutkimuksessa FUF 6 s. 74—), samojedien, jeniseinostjakkien, jakuuttien, tunguusien ja »Altain turkkilaiskansojen» asuma-alueilta. Jo varhain kehittyneeseen yhteiseen perinteeseen saattavat viitata mm. sellaiset sekä lappalaisten että Siperian kansojen keskuudesta tunnetut tekniset yksityiskohdat kuin tuohilevyjen pehmittäminen keittämällä ja niiden yhdistäminen ompelimmalla isoiksi matoiksi (Sirelius, FUF 7 s. 83—84). — Saman euraasialaisen perinteen haaraumaa ovat epäilemättä olleet nekin Suomen tuohikodat, joiden ainoiksi muistoiksi tämän kirjoituksen alussa mainitut paikannimet ovat jääneet. Tuskin on tarvis nähdä niissä (Muonion esiintymää kaikei lukuun ottamatta) merkkejä edes lappalaisvaikutuksesta; luonnollisinta on ajatella, että samoin kuin viime vaiheessa

kesäiseksi keittopaikaksi ja uudisviljelijän väliaikaiseksi asunnoksikin erikoistunut puinen pistekota on maassamme vanhaa kotoista perintöä, samoin taito päällystää pistekota tuohella on nimenomaan eräkulttuuriin luontuvana tilapäistekniikkana pystynyt suomalaisten omassa keskuudessa säilymään kaukaisista ajoista saakka. On syytä palauttaa mieleen Tuohikota-paikannimien erikoinen levinneisyys (Kankaanpää — Teisko — Keuruu — Jämsä — Korpilahti — Valkeala), joka ketjun tavoin myötäilee Satakunnan ja Hämeen myöhäiskeskiaikaisen asutuksen pohjoisreunaa pystytellen kuitenkin koko pituudeltaan silloisten erämaiden puolella. Useimmat nimistä kuuluvat metsälämmille, joiden rantamat vielä meidän päivinämme ovat asumattomia. Voimme suurin piirtein kuvitella, millainen asema tuohikodalla on ollut Hämeen ja Satakunnan tuonaikaisten erämiesten rakennustekniikassa: samaan aikaan kun satunnaisimpiin yöpymispaikkoihin tyydyttiin kyhäämään vain havumajoja tai yksilappeisia lakkoja mutta saaliikkaiden selkävesien partaalle jo salvottiin pitkäaikaiseksi tukikohdaksi soveltuvia kiukaallisia kalapirttejä, saattoi tuohikota puoltaa paikkaansa vakinaisimman ja tilapäisimmän asunnon väliasteena, jollainen hyvin kävi sateen- ja tuulensuojasta vaikkapa juuri kalaisien korpilampien äärellä pitempään viivähdettäessä.

Die mit Birkenrinde gedeckte Wohnhütte in Finnland

TERHO ITKONEN

Das Decken der zeltförmigen Wohnhütte mit Birkenrinde ist seit alters in einem weiten nordeurasischen Gebiet bekannt, in dessen Bereich u. a. die Walddlappen Schwedens (und früher auch Finnlands), die Syrjänen, die Obugrier und viele andere sibirische Völker gehören. Genauer s. z. B. U. T. Sirelius, Über die primitiven wohnungen der finnischen und ob-ugrischen völker (FUF VI, VII). Über die Finnen gibt es keine entsprechenden Angaben. Solche Ortsnamen wie *Tuohikoti* ~ später *Tuohikotti* (Dorf in Südosthäme), *Tuohi(s)kotanen* udgl. (u. a.

Name von Waldteichen in einigen Kirchspielen von Nordsatakunta und Nordhäme) weisen jedoch darauf hin, dass auch die Finnen früher die mit Birkenrinde gedeckte Wohnhütte gekannt haben (fi. *tuohi* 'Birkenrinde', *kota* 'Hüttchen, Zelt, z. B. Lappenzelt'). Namentlich als für die Fangkultur geeignete, gelegentlich angewandte Technik kann die Fertigkeit, zeltförmige Hüttchen aus Birkenrinde zu bauen, sich noch lange erhalten haben, nachdem man schon angefangen hatte, die ständigen Wohngebäude im Blockbau zu errichten.